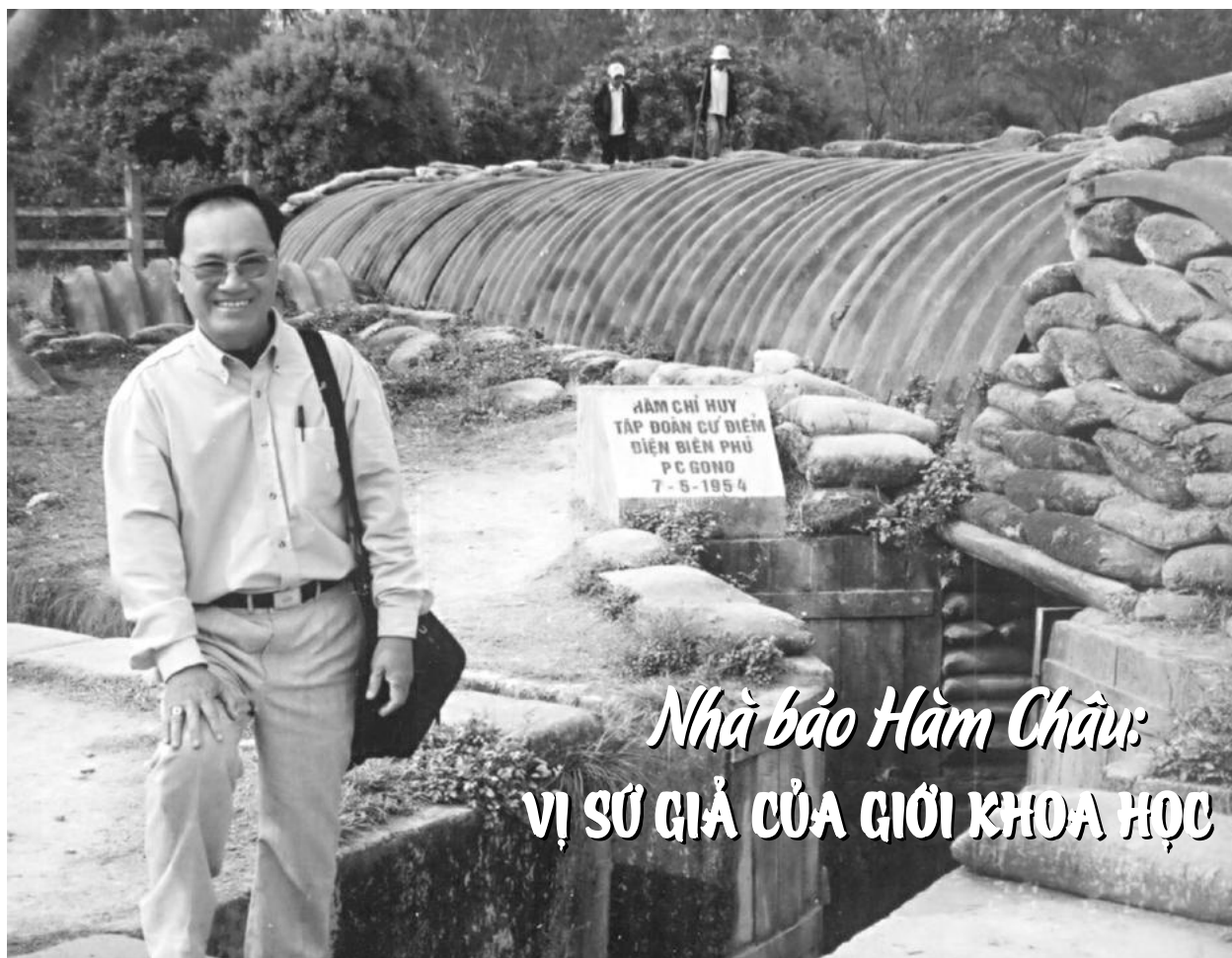

Nhà báo Hàm Châu: **VỊ SƯ GIẢ CỦA GIỚI KHOA HỌC**

■ Hồ Sĩ Hù

Nhà báo Hàm Châu là cây bút nổi tiếng viết về chân dung trí thức, được vinh danh là sứ giả của các nhà khoa học.

Ông sinh ngày 25/9/1935 tại một làng khoa bảng lừng danh của đất học Nam Đàn - làng Xuân Liễu (nay thuộc xã Nam Xuân, huyện Nam Đàn, tỉnh Nghệ An), cùng làng với GS. NGND Nguyễn Thúc Hào (1912-2009). Ông nội là Nguyễn Văn Chấn (1856 - ?), đậu Phó bảng năm 1895, làm quan đến chức Đốc học. Ông ngoại là Vương Đình Thụy (1880 - ?), sau đổi là Vương Hữu Phú, đỗ Hội nguyên, Đình nguyên tam giáp Tiến sĩ năm 1910, làm Thừa chỉ Hậu bổ. Thân sinh là cụ Tú tài Nguyễn Xuân Thụ. Xuất thân trong

một gia đình khoa bảng, có truyền thống hiếu học và yêu nước, với chí tiến thủ, lòng say mê khoa học, ông rất xứng đáng với cái tên thân sinh đặt cho: Hàm Châu 含珠 nghĩa là người ngậm ngọc. Gần 60 năm cầm bút, Hàm Châu có gần 3.000 bài báo, trên 10 đầu sách riêng, không kể những sách viết chung bằng các thứ tiếng Việt, Anh, Pháp. Thông thạo 3 ngoại ngữ: Pháp, Hoa, Anh, am hiểu tiếng Nga, lại có hiểu biết khá sâu về các ngành khoa học cơ bản, ông trở thành một nhà báo Việt Nam hiếm hoi đạt tầm quốc tế, thường xuyên được các hội nghị quốc tế về khoa học cơ bản mời dự với tư cách ký giả.

1. Viết về các nhà khoa học, qua các cuộc tiếp xúc trao đổi trực tiếp và đọc tác phẩm của họ, ông đã học hỏi được rất nhiều về tài năng và nhân cách ở các vị tinh hoa đất nước này. Tìm hiểu cuộc đời và

sự nghiệp của ông, chúng ta cũng có thể học tập được nhiều bài học kinh nghiệm quý báu. Trước hết là cách ông dạy con. Nhà báo Hàm Châu có hai người con: Con gái là Tiến sĩ khoa học Toán học Nguyễn Thị Thiệu Hoa hiện là Giáo sư giảng dạy đại học ở Mỹ. Con trai là Nguyễn Tử Uyên, tốt nghiệp Khoa Vật lý Đại học Tổng hợp Hà Nội, hiện công tác tại thành phố Hồ Chí Minh.

Nguyễn Thị Thiệu Hoa sinh năm 1959, lấy bằng Tiến sĩ khoa học tại Viện Toán học thuộc Viện Hàn lâm khoa học Liên Xô cũ. Suốt những năm học trung học cơ sở và trung học phổ thông, cô đều học trong trường chuyên toán. Năm 1976, cô dẫn đầu đội tuyển Việt Nam gồm 7 thành viên mà chỉ có duy nhất cô là nữ, tham dự cuộc thi toán quốc tế tại Vienna (Cộng hòa Áo) và giành được giải nhì (3 học sinh nam đạt giải ba).

Suốt 10 năm ngồi trên ghế phổ thông, năm nào Thiệu Hoa cũng đạt học sinh giỏi. Điểm tiếng Nga bình quân luôn là 9,9. Hết học lớp 7, điểm tổng kết các môn học chính như Toán, Lý, Hóa của Hoa đều đạt điểm 10. Lên đến cấp 3 thì điểm tổng kết Toán kỳ hai của năm cuối cấp là 9,9. Chỉ sơ qua những nấc thang thành tích học tập ấy, dường như ai cũng nghĩ hẳn cô được tôi luyện trong một môi trường học hành khắc nghiệt. Thế nhưng, những tiết lộ của cha cô - nhà báo Hàm Châu - lại hoàn toàn khác.

“Tôi không bao giờ ép con học nhiều. Hoa chưa từng học từ một giờ nào và chưa bao giờ thức quá 10 giờ tối. Theo tôi, nếu đứa trẻ có năng khiếu thì chẳng cần phải học ngày học đêm đâu”, cha cô chia sẻ. Có lần ông đi họp phụ huynh, thầy giáo chủ nhiệm nói: đề nghị các bác đừng than phiền khi các cháu học đêm vì tôi giao cho các cháu 250 đề toán

để chuẩn bị thi lên chuyên toán cấp 3. Nhưng về nhà để ý vẫn chẳng thấy con gái học hành nhiều hơn mọi khi, ông bèn hỏi: thầy cho nhiều đề toán thế sao con không làm đi? Thiệu Hoa chỉ đáp: con đọc lướt qua, hiểu cách giải rồi, khi nào cần giải thì con làm. Trong thời gian ấy thì cô vẫn đi học piano. “Đấy, thực ra Thiệu Hoa học hành cũng không vất vả gì lắm đâu”, ông Hàm Châu nói. Ông cũng không trực tiếp dạy con gái vì cho rằng “các thầy dạy ở trường rất tốt rồi”. Nhưng ngược lại, ông xem việc đi họp phụ huynh và nói chuyện với con là việc chính.

Điểm đặc biệt trong ngôi nhà của gia đình Thiệu Hoa là sách. Hàm Châu kể với phóng viên: “Cả hai vợ chồng tôi đều đọc sách, ham học nên Thiệu Hoa dường như cũng được ảnh hưởng. Nhưng con bé thích đọc cuốn gì thì tự lấy chứ tôi không bắt ép đọc cuốn này hay cuốn kia”.

Thiệu Hoa cũng may mắn được nuôi dạy bởi một nền giáo dục gia đình “không roi vọt”, được lớn lên trong sự tôn trọng. Cha mẹ cô không bao giờ nói nặng lời với con và rất tôn trọng nhân cách, ý kiến của con. “Bố mẹ không chỉ ra lệnh cho con mà hãy trao đổi ý kiến với con cái. Khi trao đổi có thể con có ý kiến khác với bố mẹ thì không nên bác bỏ ngay mà phải suy nghĩ vì có thể trẻ đúng. Bố mẹ nên nêu ý kiến của mình chứ đừng dùng mệnh lệnh. Phải làm sao để trẻ thấy điều đó là đúng và thực hiện theo. Không thể dạy con theo kiểu: phải làm thế này, phải làm thế kia, không nên gò ép con vào một cái khuôn cứng nhắc nào đó. Nhưng bố mẹ mà muốn con nghe, muốn con phục thì phải giỏi hơn chúng mới được”, cha cô nói. “Vì bố mẹ cư xử với con như vậy nên ngay từ nhỏ tôi cũng đã muốn tỏ ra xứng đáng”, nữ Tiến sĩ chia sẻ⁽¹⁾.

2. Hàm Châu là tấm gương sáng về đức tính hiếu học. Là con nhà nho, ông luôn noi theo tấm gương thầy Khổng Tử “học nhi bất yếm” (học không biết chán). Lại nữa, ngay sau khi tốt nghiệp trường Kinh tế - Tài chính Trung ương (tiền thân của trường Đại học Kinh tế Quốc dân Hà Nội), Hàm Châu đã không đi theo công việc liên quan đến lĩnh vực kinh tế, tài chính mà lại chuyển qua nghề báo qua một lần gặp gỡ nhà báo Đinh Nho Khôi, Tổng Biên tập báo *Thủ Đô* (tiền thân của báo *Hà Nội mới*) thời ấy, Hàm

Châu được “nhắm” vào vị trí viết tin và bình luận quốc tế, nhờ có vốn ngoại ngữ khá. Sau đó, ông đảm nhiệm vị trí phóng viên thời sự quốc tế của báo *Thu Đô*, thường được mời họp báo tại các đại sứ quán nước ngoài. Tài liệu nhận được hầu hết bằng các thứ tiếng Pháp, Trung, Anh, Nga nên công việc quả là một thách thức lớn đối với một nhà báo chập chững vào nghề! Chính vì thách thức ấy mà Hàm Châu ý thức được rằng “kiến thức thu nhận được ở trường đại học chỉ mới đủ để đặt chân đầu tiên trên con đường đời”! Ông tranh thủ mọi cơ hội để học thêm, đọc thêm, và đi nhiều nơi làm giàu thêm vốn sống của một cây bút. Con gái rệu Thiều Hoa cho biết trong nhà cô sách nhiều đến nỗi bày khắp cả dãy phòng trên tầng 2, ngồn ngộn như một thư viện. Những giá sách ấy dường như liên tục được lấy xuống, liên tục có bàn tay con người sử dụng nên sạch bóng không một hạt bụi. Cha cô có trong tay 3 bằng đại học, nói thông thạo tiếng Anh, tiếng Trung... Và dường như lúc nào ông cũng học. Đức tính ham học theo ông đến trọn đời. Để có thể dự các cuộc hội nghị khoa học quốc tế, đòi hỏi phải đọc, nghe và hiểu vô số thuật ngữ tiếng Anh chuyên ngành, thì việc luôn cập nhật trình độ Anh ngữ là điều không thể lẩn tránh. Ông kể lại:

“Trong những năm 1993-1997, tôi cùng học một lớp tiếng Anh buổi tối theo chương trình đại học với các bạn trẻ tuổi trạc 18-25 rất hồn nhiên, nhí nhảnh. Lúc đầu tôi thấy rất lè loi, lúng túng, không biết bắt chuyện ra sao, xưng hô chú chú, cháu cháu như thế nào. Nhưng rồi cũng quen dần, và nhờ lớp học ấy mà tôi quen biết thêm nhiều bạn trẻ. Thậm chí thấy tôi học chăm, học giỏi, họ còn khẳng khái bầu tôi làm lớp trưởng”. Hàm Châu còn quyết định phải thi lấy bằng cử nhân tiếng Anh để có thể tự tin bước vào các hội nghị khoa học quốc tế. Lúc đầu mong muốn chỉ để giao tiếp, đọc văn bản, sau để viết sách. Ông đã viết được 3 cuốn sách bằng tiếng Anh. Tiếng Anh sau này là con tàu đưa ông đến không chỉ các nước trên thế giới mà đến các thiên hà trong thế giới vật lý để cung cấp cho bạn đọc những trang viết lấp lánh ánh sáng rọi tới từ những ngôi sao xa xôi⁽²⁾.

3. Kinh nghiệm viết về các nhà khoa học được ông thổ lộ qua “Đôi điều tâm niệm” trong tác phẩm *Người trí thức quê hương*: “Khi viết về thân thế và sự nghiệp

Nhà báo Hàm Châu bên cuốn sách lớn cuối cùng của cuộc đời làm báo

một nhân vật trong quá khứ, người viết không có cách nào khác là phải sưu tầm - càng đầy đủ bao nhiêu càng tốt bấy nhiêu - những tài liệu lịch sử còn sót lại cho đến ngày nay... để rồi từ đó tái hiện chân dung nhân vật ấy càng khách quan trung thực càng hay... Khi viết về thân thế và sự nghiệp một nhân vật đương thời, người viết có thuận lợi hơn là có thể gặp gỡ, chuyện trò, đọc tộc phả, nhật ký, thư từ, công trình khoa học, lắng nghe có suy xét lời kể của chính người ấy hoặc của người thân, bạn bè người ấy. Nghề làm báo tạo điều kiện dễ dàng hơn cho sự giao lưu trực tiếp. Bởi thế, có nhà lý luận báo chí cho rằng, với cuốn sổ tay, chiếc máy ảnh, những cuộn băng ghi âm, ghi hình, cùng với tầm nhìn xa, óc phân tích sắc bén, sáng suốt, người phóng viên rất có thể - về một mặt nào đó - trở thành “nhà chép sử đương đại”⁽³⁾.

Chính với ý thức sưu tầm tư liệu “càng đầy đủ bao nhiêu càng tốt bấy nhiêu” nên một số nhân vật được ông viết đi viết lại. Có thể xem 1 trong 2 tác phẩm cuối đời của ông *Trí thức tinh hoa Việt Nam đương đại - một số chân dung* dày 1.218 trang khổ lớn là tác phẩm nổi bật. Sách này tập hợp 56 gương mặt trí thức tiêu biểu, được chia làm 3 chương: Chương 1. Trí thức thế hệ thứ nhất (từ sau Cách mạng Tháng Tám năm 1945); Chương 2. Trí thức thế hệ thứ hai (từ sau ngày Hà Nội giải phóng năm 1954); Chương 3. Trí thức người Việt Nam ở nước ngoài⁽⁴⁾. Trong tác phẩm này, rất nhiều bài tác giả đề bên dưới: *In lần đầu năm 1982 - Sửa chữa và bổ sung năm 2013*. Phần “bổ sung” có khi dài gấp 10 lần bài in đầu! Nhiều bức chân dung trước đây đã được in ở bộ *Người trí thức quê hương*.

4. Có trí nhớ và trí thông minh tuyệt vời, lại hết sức ham học, Hàm Châu trở thành nhà báo hiếm hoi nắm được nhiều lĩnh vực chuyên môn khác nhau. Nhờ vậy, ông dễ tiếp cận, đồng cảm và chia sẻ với các nhà khoa học để từ đó tìm được nhiều cái hay, cái đẹp ở các lĩnh vực văn chương, triết học, ngôn ngữ, khảo cổ, âm nhạc, môi trường và kinh tế sinh thái để viết về các khuôn mặt luôn tỏa hào quang như Đặng Thai Mai, Trần Đức Thảo, Nguyễn Tài Cẩn, Nguyễn Khắc Viện, Hà Văn Tấn, Đào Thế Tuấn, Đỗ Nhuận, Nguyễn Văn Trương... Ông lại

còn am hiểu về toán học, vật lý học, sinh học, y học để có những trang viết hấp dẫn về chân dung các nhà khoa học Lê Văn Thiêm, Hoàng Tụy, Tạ Quang Bửu, Nguyễn Văn Hiệu, Trần Đại Nghĩa, Hồ Đắc Di, Đặng Văn Ngữ, Phạm Ngọc Thạch, Đỗ Tất Lợi, Tôn Thất Tùng, Trần Hữu Tước, Nguyễn Tài Thu, Đào Văn Tiến...

Một danh nhân phương Tây nào đó đã nói đại ý: Bên ngoài không bao giờ có bầu trời u ám nếu bên trong tâm hồn bạn luôn tỏa sáng. Nhờ tài năng lớn và một “tâm hồn luôn tỏa sáng”, Hàm Châu đã có những trang viết sinh động, cuốn hút người đọc. Xin dẫn đoạn kết ông viết về *Hoàng Tụy - Người viết “Kinh Thánh” cho tối ưu toàn cục*, cũng là cháu nội 1 vị Phó bảng như ông. Hàm Châu đã đi từ “hậu duệ của Cụ Phó bảng Hoàng Diệu, Tổng đốc Hà - Ninh” để đến *Thuật toán kiểu Tụy* (Tuy-type Algorithm). Hoàng Tụy là một trí thức chân chính, một kẻ sĩ của thời hiện đại, dám khước từ những phong tặc của nhiều trường đại học trên thế giới, dám nói thẳng nói thật về thực trạng giáo dục Việt Nam. “*Nhà toán học lỗi lạc ấy đã vượt qua biết bao khó khăn đến cùng cực của một đất nước nghèo, liên tục bị đạn bom và phong tỏa, không sờn lòng nản chí trong học tập và nghiên cứu khoa học, từng bước chiếm lĩnh một số đỉnh cao, góp phần tạo nên uy tín đáng kể cho Trường phái Hà Nội trên thế giới. Nhà toán học ấy phải chăng đã mang trong huyết thống của mình khí phách và sự thông tuệ của tổ tiên cũng như của quê hương Quảng Nam yêu dấu*”⁽⁵⁾.

Ánh sáng nhân văn từ tâm hồn nhà báo lớn Hàm Châu giúp ông dễ bắt gặp ánh sáng nhân văn từ các nhà vật lý lỗi lạc, từ đó thể hiện thành công tác phẩm cuối đời: *Ánh sáng nhân văn trong thế*

giới các nhà Vật lý (NXB Thế giới - 2016). Đây là một kỷ sự văn học dày 830 trang, giàu những quan sát thú vị và cảm xúc tinh tế, kể về một lần dự Gặp gỡ Moriond, bảy lần dự Gặp gỡ Blois và tất cả 11 lần dự Gặp gỡ Việt Nam, những lần dự các hội nghị vật nổi lý quốc tế ở Mỹ, Nga, Pháp, Italy, Trung Quốc, Nhật Bản, Hàn Quốc và cả chân dung của các nhà bác học đạt giải Nobel, các nhà khoa học gốc Việt nổi tiếng thế giới.

Có được tác phẩm đó phần lớn nhờ tình bạn thắm thiết của ông với nhà Vật lý nổi tiếng thế giới GS. Trần Thanh Vân, còn gọi là Jean Trần Thanh Vân người Pháp gốc Việt (sinh năm 1936 ở Đồng Hới, Quảng Bình). Vào năm 2012, GS Trần Thanh Vân là một trong ba người châu Á được tặng Huy chương Tate của Hội Vật lý Mỹ. Ông là người sáng lập tổ chức Gặp gỡ Moriond (Rencontres de Moriond), tập hợp các nhà vật lý lý thuyết và thực nghiệm trên thế giới, có cả những nhà bác học đoạt Giải Nobel. Ông còn cùng vợ là GS. TSKH Sinh vật học Lê Kim Ngọc sáng lập tổ chức khoa học Gặp gỡ Việt Nam (Rencontres du Vietnam) và tổ chức nhân đạo Hội Giúp đỡ trẻ em Việt Nam (Aide à l'Enfance du Vietnam).

5. Hàm Châu có đóng góp lớn lao tạo nên con đường riêng cho thể loại chân dung các nhà khoa học, có lẽ cho đến hôm nay chưa có ai sánh được. Cách khắc họa chân dung của ông không quá đi sâu vào kiến thức chuyên ngành, mà sử dụng từ ngữ phong phú, dung dị, chân xác mà biểu cảm,

do vậy người đọc dễ tiếp nhận, đồng cảm. Những trang viết của ông đã được đánh giá rất cao. Ông từng được tặng Giải chính thức về thể ký của Hội Văn nghệ Hà Nội từ năm 1971, trở thành hội viên Hội Nhà văn Hà Nội và Hội Nhà văn Việt Nam. Ông còn được tặng Giải nhất báo chí toàn quốc năm 1982; Giải nhì Cuộc thi ký văn học Chân dung người đương thời, do Hội Nhà văn Việt Nam phối hợp với báo Sài Gòn Giải Phóng tổ chức năm 2009; Giải nhì Cuộc thi viết về Nhân tố mới thời đại Hồ Chí Minh, do Ban Tuyên giáo Trung ương cùng Nhà xuất bản Dân trí tổ chức năm 2013.

Nhà báo Hàm Châu, nguyên phóng viên báo Hà Nội mới, nguyên Tổng Biên tập Tạp chí Tổ quốc, nguyên phóng viên cao cấp, Phó Trưởng ban phụ trách Ban Nhân Dân chủ nhật (nay là Nhân Dân cuối tuần) đã mất tại căn hộ ở khu tập thể Kim Liên, Hà Nội vào ngày thứ bảy, 29/7/2016. Đánh giá về ông GS.TSKH Trần Thanh Vân viết: “Tôi chưa thấy nhà báo nào tâm huyết với khoa học như Hàm Châu. Chúng ta đã mất đi một nhà báo chân chính hết lòng cho nền khoa học nước nhà và sẽ không bao giờ có một nhà báo tâm huyết và hiểu về khoa học như Hàm Châu”. Có lẽ đây là đánh giá súc tích mà khách quan và công bằng nhất!⁽⁶⁾./.

Chú thích:

⁽¹⁾ Văn Phúc Nguồn: <https://dantri.com.vn/nhip-song-tre/chuyen-ve-nu-tien-si-toan-hoc-xuat-sac-cua-viet-nam-1256755882.htm>.

⁽²⁾ Nguyễn Sĩ Đại <http://nguoiimbao.vn/nho-nha-bao-ham-chau-va-nhung-bai-hoc-ve-nghe-n3112.html>; <http://khampha.vn/toi/nha-bao-ham-chau-su-gia-cua-gioi-khoa-hoc-c8a767336>; Văn Long <http://honvietquochoc.com.vn/bai-viet/4715-nha-bao-ham-chau-mot-doi-dung-chan-dung-nguoi-tri-thuc.aspx>.

⁽³⁾ Hàm Châu: *Người trí thức quê hương*, T1, Nxb Giáo dục, 2002, tr. 5; T2, 2005.

⁽⁴⁾ Hàm Châu: *Trí thức tình hoa Việt Nam đương đại - một số chân dung*, NXB Trẻ, thành phố Hồ Chí Minh, 2014.

⁽⁵⁾ Hàm Châu: *Trí thức tình hoa Việt Nam đương đại - một số chân dung*, Sđd, trang 958; *Người trí thức quê hương*, T1, Sđd, trang 392.

⁽⁶⁾ Hà Tùng Long dantri.com.vn; Hồng.Nhung.tuoitre.vn).